ATATÜRK YOLU

Ankara Üniversitesi
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi

"Hayat Demek Mücadele Demektir".

K. Atatürk

KASIM 1994 YIL : 7 CİLT : 4 SAYI : 14

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KÜTAHYA MEBUSU BESİM ATALAY BEY'İN FAALİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Sadık SARISAMAN*

Büyük güçlükler içerisinde Milli Mücadele'yi başarıyla neticelendirmiş olan Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türk Tarihi'nde son derece önemli bir yeri vardır. Bir taraftan işgalci düşmana ve diğer taraftan iç isyanlara karşı mücadele yürüten, zaman zaman çok zor anlar geçiren bu meclis; makamı, mevkii, rahatı, huzuru bir kenara iterek vatan ve milltin kurtuluşu için mücadeleye atılan üyelerden oluşmaktaydı. Burada her meslekten ve çeşitli görüşlere sahip mebuslar yer aldığı için bu meclis bir mozaiğe benzetilebilir. Buna rağmen millî meselelerde her türlü mücadelenin bir kenara bırakılarak birlik ve beraberlik içerisinde davranıldığı görülmektedir. Öncelikle amaç düşmanı yurttan kovmak ve ülkeye işgalden kurtarmaktı. Bu bakımdan bu meclis aynı zamanda bize Türk Milleti'nin zor anlarda her türlü rekabeti bir tarafa bırakarak nasıl bir araya gelebileceğini gösteren güzel bir örnek teşkil eder.

Besim Atalay da ilk meclisde Kütahya mebusu olarak görev yapmıştır. O, Yakın Tarihimiz Dergisi'nin 1. cildinde yayınlanan "Ankara'da Bocaladığımız Günler" adlı yazısında şunları yazar:

"Yeryüzünde hiçbir meclis bizim gibi çalışmamıştır. Silâhını omuzuna vurup cepheye giden, yaralıları tedavi eden, mehmetçiklere bomba hazırlayan arkadaşlar vardı".

"Mebuslar son derece basit bir hayat geçirirler, yarı aç, yarı tok geçinirlerdi. Ayrancı'da güç belâ bulduğum bir evde oturuyordum. Meclise gitmek için bir saatlik yolu çoğu kere yaya yürürdüm. Her gün zaten basit olan bir sofradan doymadan kalkarak"[1].

Bu güzide meclisin üyeleri hakkında yapılacak olan araştırmalar Milli Mücadele'yi ve Milli Mücadele Ruhu'nu daha iyi anlayabil-

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Eğitim Fakültesi.

1 Besim Atalay, "Ankara'da Bocaladığımız Günler", Yakın Tarihimiz C. I, (1962), s. 33-34.

memize yardımcı olacaktır. Bu bakımdan biz de Besim Atalay hakkında çalışmayı uygun bulduk. O, tâ başından Milli Mücadele içerisinde yer alanlardandır. Atatürk, Sivas'da iken Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuran, Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına konferanslar veren[2] bu zat daha sonra 1. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kütahya mebusu olarak katılmıştır.

İlk Mecliste 338 milletvekili bulunması gerekirken, ancak bunlardan 115'i 23 Nisan'a yetişebilmişlerdir. 62 âzâ Mayıs'ta, 27 âzâ Mayıs'tan sonra, 3 âzâ da Ocak'ta katılmışlardır[3]. İlk toplantısını 23 Nisan 1920 günü saat 13.45'te Reis-i Sinn Sinop Mebusu Şerif Bey'in başkanlığında gerçekleştirdi ve açılış konuşmasını da Şerif Bey yaptı. Şerif Bey meclisi şu sözlerle açıyordu. "Huzzâr-ı kiram! İstanbul'un muvakkat kaydiyle kuvâ-yi ecnebiye tarafından işgal olunduğu ve bütün esasâtiyle makam-ı hilâfet ve Merkezi Hükümet'in istiklâli ibtâl edildiği malûmunuzdur. Bu vaziyete serfürû etmek, milletimizin teklif olunan ecnebi eseretini kabul etmesi demekti. Ancak istiklâl-i tam ile yaşamak azm-i kat'isinden olan minelezel hür ve serâzâd milletimiz esaret vaziyetini kemâl-i şiddet ve kat'iyetle reddetmiş ve derhal vekillerini toplamaya başlayarak Meclis-i Âlinizi vücuda getirmiştir. Bu Meclis-i Âli'nin Reis-i Sinni sıfatıyla ve tevfik-i ilâhi ile milletimizin dahilî ve haricî istiklâl-i tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilân ederek Büyük Millet Meclisi'ni küşadeyliyorum"[4].

Araştırma konumuzu teşkil eden Besim Atalay Büyük Millet Meclisi seçimlerinde Kütahya Livası'ndan adaylığını koymuş, bu livadan beşinci sırada ve yüzüç müntehib-i sâni reyi ile mebus intihâb edilmiştir[5]. Besim Atalay* 23 Nisan 1920 günü meclisin açılışında hazır bulunan mebuslar arasında yer almıştır. Biz bu sonucu mazbata metninden de anlaşılacağı üzere Mazbataları Tedkik Encümeni'nin 23 Nisan tarihli muvâfakat onayından çıkarabilmekteyiz. 24 Nisan 1920 günü meclise sunulan Besim Atalay'a ait Mazbataları Tetkik Encümeni mazbatasının kabul edilmesiyle Atalay'ın mebusluğu kesinleşmiştir.

---

2 Besim Atalay, "Uşak'ta Milli Hareket", Yakın Tarihimiz, C. II, (1962), s. 205-207.

3 Milli Egemenlik, Yıl: 1, Sayı: 1 23 Nisan 1985, s. 6.

4 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C: X, TBMM Yayınları, Ankara, 1959, s. 2.

5 Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, 209 nolu sicil dosyası.

* Bu makalede Besim Atalay hakkında yapılan değerlendirmeler sadece onun ilk meclisteki söz ve faaliyetleri esas alınarak tesbit edilmiştir.

16 Nisan 1923 tarihine kadar devam eden ilk Mecliste Besim Atalay birinci yıl 4. şubede, ikinci yıl 2. şubede, üçüncü yıl 3. şubede ve daha sonra tekrar 2. şubede faaliyet göstermiştir. Bu arada üç yıl boyunca Maarif Encümeni'ne seçilerek bu encümenin başkanlığını yapmıştır. Besim Atalay başkanlığındaki Maarif Encümeni 9 adet lâyihaya mazbata hazırlamıştır. Ayrıca ilk yıl Lâyiha ve İrşad Encümenleri'nde de görev yapan Atalay Mart 1922'de yeni oluşturulan Kütüphane Encümeni'ne tefrik edilmiş ve aynı zamanda bu encümenin başkanlığını da yapmıştır. Onun 1921, 1922 yıllarında Muvazene-i Maliye Encümeni'nde görev yaptığını görüyoruz.

24 Mayıs 1920 günü 1 ay mezuniyet alan Besim Atalay ancak 25 Temmuz'da Ankara'ya avdet etmiştir. Mezuniyetine tecavüz etmesi üzerine kıstelyevme tâbi tutulan Besim Atalay hastalığı ve memleketindeki hizmeti gözönüne alınarak bu durumun düzeltilmesini istemiş ve bu isteği mecliste kabul edilince kıstelyevm uygulanmamıştır*. İkinci mezuniyetini 11 Eylül 1337 (1921) günü 2 ay müddet için almış olan Atalay'ın 25 Eylül günü Ankara'dan ayrılıp 5 Kasım günü Ankara'ya dönmüş olduğu zabıt ceridelerinden anlaşılmaktadır. Bu arada 3 Haziran 1922 tarihinde görüşmelere katılmamış olan Besim Atalay'a ilk ve son kez kıstelyevm tatbik edildiğini görüyoruz. Üçüncü mezuniyetini ise Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasını takip eden günlerde memleketi olan Uşak'ın istihlâsından sonra almıştır. 4 Eylül 1922 günü bir ay mezuniyet alan Besim Atalay bir taraftan Uşak'ın kurtuluşuna sevinirken diğer taraftan annesi Halime Hanım'ın şehid edilmesi ile ev ve dükkanlarının kaçan düşman tarafından yakılmasına üzülmüştür. Besim Atalay'ın bu sürenin bitiminde Ankara'ya dönmediğini ve 12 Ekim 1922 günü, 8 Ekim'den geçerli olmak üzere 2 ay daha mezun addedildiğini görüyoruz. Fakat o, bu iki ay mezuniyetin tamamını kullanmıyarak 8 Kasım 1922 günü meclise gelerek içtimalara katılmaya başlamıştır.

Besim Atalay'ın, Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'nin vermiş olduğu bir takrirle Rusya'da tedkikât-ı ilmiyede bulunacak bir heyet içerisinde yer aldığı görülmektedir[6].

---

* "Besim Atalay, Alaşehir Cephesi'nin hareketlenmesi dolasıyla birçok muhâcirlerin Uşak'a iltica etmeleri yüzünden Uşak Kuvâ-yi Milliye'sinde ve Muhâcirîn Komisyonu'nda çalışmak zorunda C. 10, T.B.M.M. Matbaası, kaldığını ileri sürmüştür." (Bkz. Zabıt Ceridesi, 4, s. 278–279).

6 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, ikinci baskı, s. 154.

24 Kasım 1920 günü Ankara'dan hareket eden Sefaret Heyeti içerisinde yeralan Besim Atalay 17 Şubat 1921 günü meclise katılmıştır. Besim Atalay Celâleddin Arif Bey'in kendisini Vilâyet-ı Şarkiye vali-i umumisi ilân etmek istemesi meselesi hakkında da bir rapor hazırlamıştır[7].

Meclis

Atalay'ın ilk meclisdeki faaliyetleri incelenecek olursa onun meclisin faal üyeleri arasında bulunduğu gayet net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Besim Atalay'a göre kan ağlayan milletin kalbinden ve irade-i umumiyesinden doğmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi meşrudur. Fakat yine de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na bu hükmün yazdırılarak tasrih edilmesi muşruluğun tasdiki anlamına gelecektir[8].

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni olağanüstü şartların ortaya çıkardığı bir meclis olarak gören Atalay 21 Ağustos 1921 tarihli bir konuşmasında meclisin durum normale dönene kadar çalışmalarına devam edeceğine işaret ederek şunları söylemiştir.

"Efendim, daima fevkalâde zamanlar fevkalâde vakayi içinde, fevkalâde hadisât ve eşhas tevlid eder. Bizim meclisimizi de memleketimizin yuvarlandığı yahut yuvarlanmak istediği fevkalâde zaman, fevkalâde hadisat doğurmuştur. Onun mevlûdu olan meclisin fevkalâde hadisâtın devam ettiği müddetçe devam etmesi zannederim ki pek tabiîdir... Biliyorsunuz ki Fransa İnkılâb-ı Kebiri'nde bir millet meclisi, /. / bir (Assamble Nationale) teşekkül etmişti. Bu ihtilâlin müddetince devam etti. Bizim de ahvâl-i fevkalâdenin devam ettiği müddetçe devam etmemiz lâzımdır"[9].

Besim Atalay meclis üyelerinin aynı zamanda devlet memurluğu yapmalarına karşıdır. Hatta bu hususta bir de takrir vermiştir. Buna göre sadece Heyet-i Vekile azâlığı (bakanlık) ve Büyük Millet Meclisi'nin müsaadesiyle valilik, sefirlik, ordu ve kolordu kumandanlığı,

7 Bkz. Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Merk Yayıncılık A.Ş. İstanbul, 1988, s. 884-885.

8 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 100 (Kanunun kabul edilen şeklinde "Büyük Millet Meclisi'nin meşrûiyetine" tâbiri yer almaktadır).

9 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 340.

müfettiş-i umumilik ve müdir-i umumilik gibi görevler mebuslukla birleştirilebilir[10].

Nitekim O, 9 Şubat 1921 tarihinde Gaziantep'in düşman eline düşmesinden sonra dahi bu şehirde kalmaya devam eden Abdurrahman Lami ve Rüştü Beyler'in Ankara'ya çağırılmalarını istemiştir[11].

Onun ayrıca Antep'te kalan ve mutasarrıf tarafından Rumkala Kaymakamlığı'nı tercih ettiği haber verilen, ancak II. Kolordu'nun huruç emri üzerine 7 Şubat 1921 günü Gaziantep dışına çıktığı ve mesusluğu tercih ettiğini bildiren Gaziantep Mebusu Rağıp Bey'in mebusluğunun düşmesi yolunda çaba gösterdiği görüldü[12].

Mebuslukta vekâlet usulünü doğru bulmayan Besim Atalay her livadan ayrılacak ikişer mebustan oluşacak daimi heyette yer alacak üyelerin Heyet-i Umumiye'nin muvafakatıyla başka bir mebusu kendi yerlerine vekil tayin edebilmelerine imkân tanıyan kanun teklifine karşı çıkarak mebusluğun bir ictihad meselesi olduğunu ve vekâletin caiz olmayacağını belirtmiştir[13].

Atalay'ın dikkati çeken bir özelliği de fazlaca izin taraftarı olmasıdır. Hatta bu konuda birkaç takrir verdiği de görülür. Meclisin çalışmasını engelleyecek bu tür taleplerin aşırıya varması tabiî ki doğru değildir. Ancak onun bu isteklerinin ailesine ve memleketine olan aşırı muhabbet ve ilgisinden kaynaklandığı söylenebilir[14].

Atalay nisab-ı müzakere (meclisin toplanma) sayısının değiştirilmesine dair de bir teklif verdi. Çünkü meclis üyelerinin bir kısmı izinli, diğer bir kısmı çeşitli yerlerde görevli olduğu için meclisin toplanmasında güçlük çekiliyordu. Teklife göre nisab-ı müzakere seçime iştirak eden bölgelerin nüfusları nisbetinde 50 bin nüfusa bir mebus düşecek şekilde tesbit edilen sayının yarısından bir fazlasıdır.

---

10 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 529 (Kanunun kabul edilen şeklinde Heyet-i Vekile azalığı, sefirlik, ordu ve kolordu kumandanlıkları mebuslukla birleştirilirken üyelerin valilik, müfettiş-i umumilik ve müdir-i umumilik görevlerini üzerlerine almaları reddedilmiştir).

11 Zabıt Ceridesi, C.X., s. 85 (Müzakerelerden sonra meclis mebuslara geri çağrılmaları için avdet tezkeresi yazmayı kararlaştırmıştır.)

12 Zabıt Ceridesi, C.X, s. 158 (Görüşmelerden sonra meclis Rağıp Bey'in Antep'te mahsur kalması dolayısıyla mezuniyetine ve mebusluğunun devamına karar vermiştir).

13 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 375 (Müzakereler neticesinde meclis vekâlet usulünün reddini kararlaştırmıştır.)

14 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 350, Gizli Zabıt Ceridesi, C. III, s. 255.

Bu sayı 41 oluyordu*. Teklifin görüşülmesi sırasında Hakkari Mebusu Mazhar Müfit Bey bu sayının Kanun-ı Esasi'de tesbit edildiği şekilde 86 olmasını istemiştir. Fakat bu önerilerden hiçbir kabul edilmeyerek nisan-ı müzakerenin eskisi gibi 161 olarak kabulü uygun görülmüştür[15].

Heyet-i Vekile

Besim Atalay Heyet-i Vekile'nin ise güvenilir kişilerden oluşturulmasından yanadır. Meclis açılır açılmaz hükümet teşkili gündeme geldiğinde bir kısım çekincelerini dile getiren Atalay adayları tanıyacak kadar zaman geçmediği için heyetin muvakkat olmasını ve beş–on gün sonra asıl vekiller heyetinin seçilmesini teklif etmiştir[16].

Birinci Grup içerisinde yer alan Besim Atalay'ın[17] genelde Heyet-i Vekile'yi destekleyen bir tutum içerisinde bulunduğunu görüyoruz. Hükümetin oluşturulmasında Mustafa Kemâl Paşa'ya geniş yetkiler vermeyi amaçlayan İcra Vekilleri intihabatına Dair Kanun'da ta'dilat yapılmasını isteyen teklifin de lehinde bulunan Atalay Heyet-i Vekile azalarının uyum içerisinde olmaları gerektiği görüşünü savunarak şöyle demektedir:

"İnsan en ufak bir yola gideceği zaman evvelâ arkadaşlarını düşünür. En ufak bir iş göreceği zaman kendisine arayacağı muavininin hassasiyetini tetk:k eder, tecrübe eder. Halbuki bugün gidilecek yol, deruhte edilen vazife pek ağır, pek korkunç ve dikenlidir. Bu mahûf, hevlenğiz uçurumda yürümek için Heyet-i İcraiye'nin kendisine lazım olan arkadaşlarına kendisinin seçmesi kendisinin intihâb etmesi lazımdır. Bu hiçbir vakit meclisin kayıt altına girmesi değildir. Meclis kendi iradesiyle, kendi irade ve ihtiyariyle kuvve-i icrayesinden bir kısmını onlara tevdi etmiş ve siz şu işleri yapacaksınız değiş. Onlar yapılmadığı anda onları suaale, istizaha hatta mesuliyete çekecek kendilerinde bir kuvvet vardır"[18].

---

* 8 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen ve uygulanmakta olan Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre ise meclisin faaliyet gösterebilmesi için nisab-ı müzakere her livadan 5 üye tesbit edilmek şartıyla üye sayısının yarısından bir fazlası olarak kabul edilmişti ki bu sayı 161 idi.

15 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 31–32.

16 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 56 (23 Nisan 1336 (1920) günü muvakkat icra heyeti seçilmiş olup, bu heyete Fevzi Paşa, Hakkı Behiç Bey, Hamdullah Suphi Bey intihâb edilmişlerdir. Bu heyet 3 Mayıs 1336 (1920) günü İcra Vekillere Heyeti'nin intihâbına kadar görev yapmıştır.)

17 Dr. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859–1952, İstanbul 1952, s. 537.

18 Zabıt Ceridesi, C: V, s. 295 "Meclis Başkanının göstereceği üç adaydan birinin meclisce intihâbı esasına dayanan bu kanun teklifi aynen kabul edilmiştir."

Vediller aleyhinde verilmiş olan istizah takrirlerinde sürekli olarak hükümeti savunmuş olan Atalay[19], sadece Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında Uşak ve civar şehirlerin işgal edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmalarında Heyet-i Vekile'nin aleyhinde bulunarak verilen istizah takririne imza atmıştır[20].

Heyet-i Vekile hakkında verilen istizah takrirlerinden sonra yapılmış olan itimad beyanına dair 6 adet oylamaya katılmış olan Besim Atalay'ın peşinde itimad beyan ederken birince adem-i itimad oyu* verdiği görülmektedir. Atalay tayin i esami ile yapılmış olan 110 oylamaya katılmış ve bunlardan ikisinde çekimser kalırken 10'unda red, 98'inde kabul oyu kullanmış olması da onun siyasi durumunu ortaya koymakta bir ölçü teşkil eder sanıyoruz. Ancak onun Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık süresinin 5 Mayıs 1922'den itibaren 3 ay daha uzatılmaması yönünde oy kullandığı da görülmektedir.

Milli Mücadele

Besim Atalay Milli Mücadele'yi Hristiyan ve batı dünyasının Müslüman ve Turanî bir topluluk olan Türkler'i ticarî ve stratejik önemi olan Anadolu'dan atmak istemelerine karşı varolma mücadelesi olarak değerlendirir. Bu mücadelede başarılı olabilmek için birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmek gerekmektedir[21]. O, Milli Mücadele'nin Mustafa Kemâl önderliğinde başarılabileceğine inandığı için Başkumandanlık Kanun ve bu kanunun süre uzatılmaları görüşmelerinde tekliflerin lehinde bulunmuş olup Başkumandanlık Kanunu'nun Kanun-ı Esasi'ye aykırı olduğu yönündeki görüşlere de muhalefet ederek olağanüstü şartların bu kanunun çıkarılmasına sebep teşkil ettiğine işaret etmiştir[22]. Ayrıca Mustafa Kemâl'e mareşallik rütbesi ve gazilik ünvanı verilmesine dair olan teklifte de imzası bulunmaktadır[23].

---

19 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Eski Harfli), Devre: 1, C. II, Ankara–1339, s. 286, 287; Zabıt Ceridesi, C. III, s. 112–113, 122; C. IX, s. 472–473; C. XVII, s. 76; C. XIX, s. 411–430; C. XX, s. 4,

20 Dr. Salâhî Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika (Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Antlaşması'na Kadar), C. II, Ankara 1986, İkinci Baskı, s. 60–61 (Türkiye İş Bankası tarafından yayınlanan gizli celse zabıtlarında bu konuda malumât verilmemektedir).

* Adem-i itimad oyunu 14 Nisan 1923 tarihinde Şer'iye Vekili Vehbi Bey için kullanmıştır.

21 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 9–10.

22 Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 427.

23 Zabıt Ceridesi, C. XII, s. 263–264.

Kurtuluş mücadelesi öncelikle silâhlı kuvvetlere dayandığı için Besim Atalay orduyu daima ön plâna almıştır. Ona göre ordumuzu oluşturan subay ve erlerimizin bu mücadeleden başarıyla çıkabilmeleri için her konuda rahat ve huzurlu olmaları gerekmektedir. Bu yüzden mali konularda sürekli cimri davranan Atalay'ın askerler söz konusu olduğunda cömertleştiği görülür[24]. O ayrıca orduya ve gazilerimize gazete gönderilerek morallerinin yüksek tutulmasından yana olmuş[25], mebusların da cepheleri ve seçim bölgelerini sık sık ziyaret ederek meclisin yanlarında olduğunu hissettirmelerini istemiştir[26].

Herkeste olduğu gibi Besim Atalay'da da öncelikle vatanın kurtarılması görüşü hakimdir. Ona göre zabitan aleyhinde yapılmakta olan alçakça propagandaların önü alınmalıdır. Askerden firar edenler ise şiddetle cezalandırılmalıdır[27]. Yalnız O, bu kişilerin kardeş, karı ve oğullarının sürgün edilerek cezalandırılması ise doğru bulmaz[28]. Diğer taraftan Atalay harp vergileri hususunda katı ve kararlı bir anlayış taşımaktadır. Ayrıca Mükellefiyet-i Nakliye Kanunu'nun 18 yaşındaki gençlere kadar tatbikine de taraftar olmuştur[29].

Atalay'a göre kurtuluş mücadelemizi başarı ile sonuçlandırabilmemiz için yalnız ve sadece kendi gücümüze ve kaynaklarımıza umut bağlamalıyız. Dışarıdan gelecek yardımlar esas alınırsa hayal kırıklığından başka bir netice ortaya çıkmayacaktır. O, islâm ordularının yardıma gelmekte olduğu ve Azerbaycan'dan kuvvet geleceği yolundaki söylentilerle ilgili olarak yaptığı konuşmalarda kendi azmimize ve kuvvetimize dayanmamız gerektiğini belirtmiştir[30].

Besim Atalay ayrıca Milli Mücadele'ye zarar verecekleri, casusluk yapabilecekleri gerekçesiyle yabancıların ülke içerisinde rahatça dolaşabilmelerine karşıdır. Bunun için yabancı mütehassıs, doktor vs. gibi görevlendirmelere de muhalefet eder[31].

Atalay'ın Milli Mücadele şartlarında hayati önem taşıyan ürünlerin ihrac edilmesine de karşı çıktığı görülmektedir. Ona göre ülke

24 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 352; C II, s. 239; C. X, s. 109; C, IX, s. 115; C. XIX, s. 262–263.

25 Zabıt Ceridesi, C. XII, s. 159.

26 Zabıt Ceridesi. C. I, s. 359.

26 Zabıt Ceridesi. C. I, s. 350.

27 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 220, C. IV, s. 99.

28 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 436.

29 Zabıt Ceridesi, C. XVIII, s. 227–228; C, XXIV, s. 421–426.

30 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 232; C. II, s. 225.

31 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 216; C. XXI, s. 209–210.

içerisinde ihtiyacımız olan malların ihracını engelleyecek bir ihracat sistemi oluşturulmalıdır[32]. Bu konuda hububat ihracının men'ine dair bir de kanun teklifi vermiştir[33]. O ayrıca savaş sırasında ve ülkenin güç şartlarında ithaline ihtiyaç duyulan buğday unu için alınan gümrük resminin azaltılması teklifini de olumlu bulmuştur[34].

Büyük Taarruz için bekleme süresi uzaması bütün meclis üyeleri gibi Besim Atalay'ı da çok rahatsız etti. O, 22 Nisan 1922 tarihli bir konuşmasında "Dişimizi, tırnağımızı ne yapıp yapıp kuvvet edip taarruz edeceksek edelim. Sulh edeceksek sulh olalım. Bu meseleyi bu defa bitirmezseniz felâket-i azim... Arkadaşlar başka çaremiz yoktur. Taşıma su ile değirmen dönmez. Ne yapacaksak yapalım geberelim, gebertelim ne yapalım yapalım taarruz edelim yahut sulh olalım arkadaşlar."[35] demektedir.

Hatıra-i İstiklâl-i Milli Pulları ve İstiklâl Madalyaları ile ilgili kanunlar hususunda da duyarlı olan Atalay pullarda resimleri yer alacak beldeler arasına Uşak'ın da ilâvesini istemiştir. Meclisce ismi tasrih edilmeyen tarihi beldelerin isimlerinin de ilâvesi uygun görülünce Uşak'a dair pul çıkarılması da kabul edilmiş olmaktadır[36].

Atalay 11 Kasım 1922 tarihinde ise Harekât-ı Milliye'nin başlangıcından itibaren hizmeti dokunanlara İstiklâl Madalyası verilmesine dair bir kanun teklifi verdi. Ancak son olarak Dahiliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri'ne gönderilen bu teklif bir daha geri dönmemiştir[37].

Ancak Besim Atalay Maarif Vekâleti'nin para karşılığı İstiklâl Marşı yazdırılmasına dair olan tezkeresine muhalefet etmiş olup bu tür marşların halkın ruhundan doğması gerektiğine işaretle şunları söylemiştir: "Dünyada o şiirlerdir ki halk arasında yaşar. Ya yüksek ve bedii bir histen doğar ya muhrik bir helecandan doğar. Böyle olmayıp da ısmarla tarikiyle yazılırsa bu şiirler yaşamaz. Efendiler, bizim

32 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 173-174.
33 Zabıt Ceridesi, C. XXIV, s. 117.
34 Zabıt Ceridesi, C. XVII, s. 125.
35 Gizli Zabıt Ceridesi, C. III, s. 219.
36 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 311.
37 Zabıt Ceridesi C. XXIV, s. 478 (Ancak Atalay'ın 6 Ağustos 1920 tarihli İstiklâl Madalyası'na ilişkin bir başka kanun teklifine karşı çıkmış olduğu görülmektedir. Bunda o günlerdeki olumsuz askeri durumun etkili olduğu muhakkaktır. O nişan ve ünvan tevziilerinin gerilemenin bir alameti olduğunu iddia ederek bu şartlarda nişan değil ceza verilmesi gerektiğini ifade etmişti. Zabıt Ceridesi, C. III, s. 573-574).

Cezayir Marşımız vardır. Bu, halk arasında yaşıyor. Bu, müsabaka ile yazılmamıştır. Bu, ağlayan bir ruhun, eline silâhını alarak düşmana koşan, vatanına koşan bir ruhun hissiyâtını terennüm eder. Marseyyez'-in nasıl söylendiğini bilirsiniz. İnkılâb-ı Kebir esnasında –silahını almış– koşan bir gencin söylediği şiir birden bire taammüm etmiştir. Evvelâ bu gibi şiirlerin memleketin maruz kaldığı felâketlere -ağlıya-rak, titreyerek– evvelâ güftesi değil, bestesi söylenir. Ismarlama şiir-lere verilecek memleketin parası yoktur"[38].

Bu arada Besim Atalay düşman mezaliminin tesbit edilerek belge-lenmesi için de çaba göstermiştir. Bu konuda 25 Kasım 1920 tarihinde bir de takrir verdi. Buna göre vatanın batı ve güneyinde düşman işgali altında bulunan yerlerde din kardeşlerimize revâ görülen mezâlim ve fecâyie ait vesikalar ve bu olaylarla ilgili fotoğraflar toplanarak bir kitap halinde neşredilecektir. Teklif ile ilgili olarak çeşitli fikir beyanları oldu. Ancak en ilgi çekici olanı Malatya Mebusu Fevzi Bey'in teklife karşı çıkarak beşeriyeti birbirine düşüren bu gibi efsane-lerin dinlenmesini istemesidir. 9 Aralık günü mecliste ele alınan Layiha Encümeni mazbatasında bu konunun Dahiliye Vekâleti'nce karar-laştırılmış olup şimdiden lâzım gelen teşebbüsat da bulunulduğu bil-diriliyordu. Daha sonra İrşad Encümeni'ne gönderilen teklif-i kanuni bir daha bu encümenden geri dönmemiştir[39].

5 Mart 1921 tarihli bir konuşmasında da güya medeni diye bilinen Fransızlar'ın Antep'te yaptığı zulümlere değinen Atalay[40] 9 Aralık 1922 günü ise Batı Trakya'daki Yunan mezâliminden bahisle dört Hristiyanın şurada burada burnunun kanaması ile kıyametleri koparan Hristiyan aleminin İslâmiyet'in felâketine bizzat iştirak ettiğini, kundağı kendi eliyle soktuğunu belirterek, medeni adı verilen Avru-pa'nın büyük vahşet ve cinayetler işlediğine işaret ediyordu[41].

Dışişleri

Meclisin ilk açıldığı günlerde bütün T.B.M.M.'nde olduğu gibi Besim Atalay'da da ne olduğu tam anlaşılamayan fakat bize dost

38 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 85 "Besim Atalay Yakın Tarihimiz Dergisinde çıkan bir yazısında onbeş mebusun istiklâl marşı yazdırılmasına karşı çıktıkları için marşın kabulünden sonra ayakta dinlenmesi çağrısına katılmayarak ayağa kalkmadıklarını belirtir. Daha sonra Riyaset Makamı'nda bulunan Adnan Bey tarafından meclis dışına çıkarıl-dıklarına işaret eder." (Besim Atalay, "İlk Meclisten Hatıralar", Yakın Tarihimiz, C. II, (1962), s. 250).

39 Zabıt Ceridesi, C. VI, s. 271.

40 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 23.

41 Zabıt Ceridesi, C. XXV. s. 282.

gibi görünen Sovyet Bolşevizmi'ne karşı bir sempati vardı. Rus Millet Komiserliği'nin Şark Müslümanları'na yaptığı tamime* dair 11 Mayıs 1920 tarihinde bir konuşma yapan Atalay Rus Millet Komiserliği'ne teşekkür telgrafı ile mukabele edilmesini isteyerek şunları söylemiştir:

"Milyonlarca müslümanı esaret altına almış, yıllardan beri inleten ve utanmadan Kuran-ı Kerim'i ele alarak –Ey İngilizler! siz Dünya yüzünden şu kitabı kaldırmadıkça Dünya'da ihtilâlin önünü alamazsınız. Tahakküm edemezsiniz.– diyen Gladston'un ahfadının süngüleri altına mı gireceksiniz? Onun bayrağının altına mı gireceksiniz? Yoksa şarktan bize ellerini açan kuvvete mi koşacaksınız? Büyük Peygamberimiz diyor ki –Dini ve müslümanlığı yine ondan olmayan birtakım insanlar temin ve tefid edecek– İşte Allah o kuvveti bize gönderiyor. Biz Bolşeviklerle mümâşât etmekle bilâkis şeriata daha fazla yaklaşıyoruz. Yine şeriat diyor ki –Sâillerin ve mahrumların sizin mallarınızda hakkı vardır– Biz zekat-ı şer'iyeyi teklif etmekle birşey kaybetmiş olmuyoruz, bilakis yaklaşıyoruz"[42].

Harici meselelerde son derece duyarlı olan Atalay Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı sırasında İngiltere, Fransa ve İtalya ile yapmış olduğu anlaşma tasarıları meclise geldiğinde bu anlaşmalara muhalefet etmiş Fransızlar'a taviz verilmesini uygun bulmadığını belirterek 99 yıl müddetle şimdendüferin Fransızlar'a terkine şiddetle karşı çıkmıştır[43]. Ancak o yine de gereksiz ve kışkırtıcı açıklamalarla batılıların ve özellikle İngilizler'in bize karşı cephe almalarına meydan verilmemesinden yanadır[44].

Besim Atalay daima doğunun müslüman mazlum milletlerinin haklı mücadelelerini desteklediği gibi onların başarılarından da memnunluk duymuştur. Afganistan için "Bizim dostumuz onların dostu, bizim düşmanımız onların düşmanıdır." diyerek kader birliğine işaret etmiş olan Atalay'ı[45] Mısır'ın bağımsızlığına kavuştuğu yönündeki asılsız havadisler bile heyecanlandırmış olup meclisimizin Mısır

* Tamimde bütün müslümanlara seslenilerek, Rus İnkılâbı'nın Sovyetlerinin müslümanların hukukunu himaye edeceği, müslümanların dinî ve millî haklarını koruyacağı, hayat-i milliyelerini tanzim hakkını tanıyacağı belirtilerek onlardan Sovyet Hükümeti'ne yardım etmeleri istenmektedir. Türkiye'nin işgal ve taksimi ile Doğu Anadolu'da bir Ermenistan teşkilini tanımadıkları belirtilerek İstanbul'un Türkler'de kalacağı bildirilmektedir.

42 Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 258.

43 Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 258.

44 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 48.

45 Zabıt Ceridesi, C. XVIII, s. 32.

Hükümeti'ni tebrik ve Türk Milleti'nin selâmlarının tebliğ edilmesine dair bir takrir vermesine sebep olmuştur[46].

Atalay Lozan Görüşmeleri ile de yakından ilgili idi. Görüşmelerin devam ettiği sırada Lozan'a gitme düşüncesinde bulunan Ermeni Patriği Zevan Efendi'nin teşebbüslerinin sakıncaları ile ilgili olarak hükümetin dikkatini çekmiş[47], verdiği bir takrirle de düşman tarafından götürülen sivil esirlerin bir an evvel iadeleri için Lozan'da bulunan İsmet Paşa'ya talimat verilmesini istemiştir[48]. Ayrıca tarih, coğrafya ve herşeyiyle Türk olan Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmaması hususunda da İsmet Paşa'ya talimat verilmesi ikazında bulunmuştur[49].

Milliyetçilik

Besim Atalay'da Türk Milliyetçiliği görüşünün hakim olduğu görülmektedir. O, Türk Milletini aşağılayıcı tutumlar karşısında sabredemezdi*. Türkiye'deki her türlü vazifeyi Türkler'in yapmasından yana olmuştur. Kendisinde yabancıların ülke sırlarını ifşa edebilecekleri endişe ve korkusu hakimdir[50]. Onun daha saltanat kaldırılmadan önce resmi metinlerde "Osmanlı" tabirinin kullanılmasına karşı çıktığını görüyoruz. Ona göre bir aile adı olan "Osmanlı" tabiri yerine milletin genel adı olan Türk adı kullanılmalıdır[51].

---

46 Gizli Celse Zabıtları, C. III, s. 194.

47 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 413.

48 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 157.

49 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 282.

* Besim Atalay Yakın Tarihimiz Dergisi'nde yayınlanan bir makalesinde şunları yazar:

"Ben tabiat itibariyle sâkin bir adam olmakla beraber, millî onuruma dokunulduğu zaman duramaz, aklım başımdan gider.

"Mecliste vaktiyle Rusya'dan memleketimize gelmiş, bizde öğretmenlik yakalamış bir zat, üstelik mebus da olarak ilk meclise de katılmıştı. Her zaman Türklüğe dair bir şey konuşulsa itiraz eder, solcu hareketi gösterir. Bir gün meclisteyiz, benden iki sıra önde oturdular. Yine fesada başladı. Ben duramadım.

"Sus be adam" dedim.

"Köpek" diye bana hitap etmesin mi? Gençtim, kuvvetli idim.

"Bulunduğum rahleden nasıl atladığımı ve üzerine çullanarak döğmeye başladığımı hatırlamıyorum. Gözüm kararmıştı. Kafasına gözüne üç beş yumruk yüklettim". (Besim Atalay, "İlk Meclisten Hatıralar", s. 250).

50 Zabıt Ceridesi, C. X; s. 216; C. XXI, s. 209–210.

51 Zabıt Ceridesi, C. XIV. s. 71.

Sık sık milliyetçi olduğunu belirten ifadelerine tesadüf ettiğimiz Besim Atalay'ın Türkiye'deki yer adlarının Türkçeleştirilmesinde ısrarlı olduğu gibi[52] Vilâyet-ı Şarkîye, Vilayât-ı Sitte gibi tabirlere bölücülük ifade ettikleri gerekçesiyle karşı çıktığı görülmektedir[53].

Besim Atalay milletin kendi benliğinden uzaklaşması manasına gelen yabancılaşmaya karşıydı. O "Bir vakitler İranileşmek, bir vakitler de Frenkleşmek istenildi. Fakat başarısız olundu. Çünkü hulkullah değişmez." diyerek tepkisini dile getirmektedir[54]. Batı musikisinin ülkemizde yayılmasını kültür emperyalizminin bir çeşidi olarak değerlendiren Atalay'ın[55] millî benlik ile ilgili şu ifadelerini aynen almakta yarar görüyoruz:

"Bir milletin yücelmesi ancak kendi istidat ve kabiliyetlerini yükseltmeye çalışmakla o istidatlardan istifade etmekle kabil olunur. Bir millet için başka içtimaî muhidlerin ecnebi-i istidatların mevlûdu olan varlıkları kalbi kalbine alması kendi istidat ve meleklerini söndürmesi demektir. Bu suretle o millet iki zarara uğramış olur ki birisi kendi inkişafını ihmal, diğeri de başka milliyetlere temessül tehlikesidir. Beşeri idare eden umumi ve müşterek hatlar bulunduğu gibi ayrı ayrı milliyetlere mahsus bir takım hatlar ve müesseseleri mevcuttur. Bir milletin başka bir millete mahsus müesseseleri olduğu gibi almasında ve bir başka bir milletin istidatlarını taklitte tabiat ve kanun-ı fıtrattan o milletin muhalifidir. Bu bir değişmez hakikat olduğuna göre bizim de yücelmemiz için ancak kendi istidat ve melekelerimizi yüceltmeye çalışmamız gerektir"[56].

Doğu Türklüğü ile ilgilenen ve onların bağımsızlık mücadelelerine büyük bir ilgi ve sempati ile yaklaşan Atalay'ın[57] bunlar ile kültürel irtibat ve ilişkilerin kurulmasından yana olduğu görülmektedir. Çünkü Türk, tarih, dil edebiyat ve ananelerinin temelleri şarktadır. Türk Edebiyatı'nı, iyi anlayabilmek için Orhun Abideleri'ne kadar inmek, Orta-Asya Türk Tarihi'ni çok iyi bilmek gerekir[58]. Hatta kendisi Rusya'da tedkikât-ı ilmiyede bulunmak üzere T.B.M.M. tarafından gönderilen Heyet-i İlmiye'nin içerisinde yer almıştır[59].

52 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 270; C. IX, s. 23.
53 Zabıt Ceridesi, C. XXVII, s. 259.
54 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 244.
55 Zabıt Ceridesi, C. XV, s. 287-288.
56 Zabıt Ceridesi, C. XV, s. 287.
57 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 23.
58 Zabıt Ceridesi, C. V, s. 457.
59 Gizli Zabıt Ceridesi, C. I, s. 154.

Hukuk

Besim Atalay'a göre milletlerarası hukukta haklı olmak değil güçlü olmak prensibi geçerlidir. Avrupalılar'ın Wilson Prensipleri'ne bile saygı göstermemeleri hukuk ilminin top, süngü ve tüfeğin karşısında bir mana ifade etmediğini gösterir[60].

Atalay'a göre kanunlar ihtiyaca göre düzenlenmeli ve tefsir edilmelidir[61]. Hukuk açısından en uygun kanunlar zamanın ihtiyaçlarından ve halkın ruhundan doğan kanunlardır. Kanunların bir kısmını doğudan, bir kısmını batıdan almak suretiyle hukuk haritası vücuda getirmek yanlıştır. "Şart ne vakit tahakkuk ederse meşrutda tahakkuk eder." diyen Atalay'a göre gelişmiş ülkelerin kanunları aynen alınarak ülkemizde tatbik edilmeye kalkılsa dahi yürümesi mümkün değildir. Hukuk kuralları ülkenin durumuna ve halkımızın yaşayışına uygun olmalıdır[62].

Hukuk kurallarının başarılı ya da başarısız görülmesinde bu kuralları tatbik edenlerin de önemli rol oynadıklarını belirten Besim Atalay[63] muhaliflerin sık sık kanunlarda değişiklik yapılması isteklerine ise şiddetle karşı çıkar. Ona göre kanunların iyi ya da kötü olduğunu anlayabilecek kadar tatbikat süresi tanınmalıdır[64].

Besim Atalay'ın fevkalâde zamanlarda fevkalâde mahkeme ve hukuk kurallarının işleyebileceği görüşünde olduğunu görüyoruz. O, İstiklâl Mahkemeleri'nin teşkil edilmesini ve Başkumandanlık Kanunu'nun fevkalâde halin gerekleri olarak görür. Ancak Atalay'ın savaş sonrasında bu konudaki tutumunun değiştiğini görüyoruz. O, 2 Aralık 1922 tarihli bir konuşmasında şunları söylemektedir:

"Tasavvur buyurulsun ki bugün Lozan'da Sulh Konferansı karşısında murahhaslarımız medenî bir devlete lâyık olan kürsüye oturmuşlardır, haklarını iddia ediyorlar ve diyorlar ki memleketimizi hüsn-i idare ediyoruz. Memleketimizde fevkalâdelikler yoktur. Kanunun fevkinde bir takım mehâkim teşkil edersek harice karşı memlekette yeniden fevkalâdelikler var zehâbını vermez miyiz?"[65]

60 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 232.
61 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 12.
62 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 423; C. X, s. 162–163.
63 Zabıt Ceridesi, C. XVI, s. 172.
64 Zabıt Ceridesi, C. VIII, s. 329.
65 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 170.

Şahsi ve genel afların aleyhinde* bir tutum sergileyen Atalay'a göre inkılâbı henüz tamamlamış bir ülkede inkılâbın aleyhinde bulunanları salıvermek, kendi elimizde aleyhimizdeki bıçağı bilemek gibidir[66]. Şahıslara yönelik af sisteminin işletilmesi durumunda ise eline rapor alan herkes bu yola başvuracaktır. Ülkenin hapishanelerinin kötü durumda olması suçluların afvına sebep teşkil etmez. Geri kalmış bir ülkenin bütün müessirleri de elbette ki geri kalmış olacaktır[67].

Maarif

Besim Atalay bir eğitimci olarak bir toplumun ilerleyip yükselebilmesi için öncelikle eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiğinin bilinci içerisinde idi. Mecliste pek çok defa bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir[68]. Maarif işlerinin meclis-i umumiler ile Maarif Vekâleti arasında boşlukta ve muallakta bırakıldığını iddia eden Atalay[69] eğitime ayrılan tahsisatları sürekli olarak az ve kifayetsiz bulmuştur. Bir konuşmasında şunları söylemektedir:

"Arkadaşlar, bizim bir kere maarif bütçesini, bir kere de dahiliye bütçesinin şu faslını ele alanlar her iki bütçe arasındaki farkı görerek zannederim korkacaklardır. Şu asırda yaşayacak milletlerin en evvel, hapishanelerden fazla irfanına para vermelidir ki, hapishanelere giren caniler, mahbuslar azalsın. Tedkik edecek olursanız görürsünüz ki hapishanelerde inleyen mahkûmların hemen ekseriyeti tahsil görmemiş kimselerden ibarettir"[70].

Hatta Besim Atalay bu konuda Köyhocası ve Sebilürreşad* mecmualarının köy ve nahiyelere ücretsiz olarak dağıtılmasını isteyen bir kanun teklifi verdiği gibi[71] maden ocağı işleticilerine iş yerlerinde genç ameleye gece dersleri vermek üzere bir mektep yapmak ve muallim tutmak mecburiyetini getiren bir hükmün Maden Ameleleri

* Buna rağmen onun Hıyanet-i Vataniye mücrimininden bir kısmının aflarına dair kanun teklifinin müstacelen müzakeresini isteyen bir takrirle imzası olduğu görülmektedir. (Zabıt Ceridesi, C. XV. s. 36).

66 Zabıt Ceridesi, C. XXIX, s. 53, C. V, s. 376, C. XXV, s. 40, C. XXVI, s. 24.

67 Zabıt Ceridesi, C. XXVII, s. 196.

68 Zabıt Ceridesi, C. II, s. 188; C. I, s. 296-297.

69 Zabır Ceridesi, C. V, s. 105-107.

70 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 49.

* Besim Atalay teklifi sadece Köyhocası dergisi için yapmış olmasına rağmen İrşad Encümeni Sebilürreşad'a da teşmil etmiştir.

71 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 265-267.

Hukuku'na Ait Kanun'a ilâvesini sağlamıştır[72]. Ona göre yabancı okul ve müesseselerin yıkıcı faaliyetlerine karşı da ilim ve irfan müesseseleri etkili olbilir. Ancak eğitim ezber üzerine gitmemeli, terbiye çocuğun ruhunda, hissinde yaşayacak şekilde verilmelidir[73].

Besim Atalay kendisi uzun süre öğretmenlik ve maarif müdürlüğü yapmış olduğu için maarif işlerindeki problemlere vakıftı. Bu aksaklıkları açıkça söylemekten çekinmemiş ve çeşitli çözüm yolları da tavsiye etmişti[74]. Ona göre çok sayıda ve verimsiz okullar yerine az sayıda fakat öğretmeni, ders alet ve edevâtları yeterli olan okullar açılmalıdır. Hatta bu konuda vermiş olduğu üç adet kanun teklifi vardır[75]. O medreselerdeki bozukluğun da farkındadır. Mutlaka medreseler ıslah edilip ihtisas medreseleri şekline konulmalıdır[76]. O eğitim işlerine aşırı müdahalenin de aleyhindedir. Bu işler halka bırakılmalı, halk mektep açabilmelidir. Hükümet doğrudan doğruya müdahale etmemeli ve lâzım gelen muaveneti uzaktan bakarak yapmalıdır. Ayrıca Maarif Nezâreti'nin proğramlar ve tedrisattaki kontrolü de son bulmalıdır[77].

Atalay öğretmenlerin problemleriyle de yakından ilgilidir. Hatta muhasebe-i hususiyelerden maaşlarını alamayan öğretmenlerin mağduriyetlerinin önlenmesi için İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanunu'nda değişiklik teklif eden bir kanun teklifi de vermiş olup öğretmenlere verilecek maaş artışlarına sürekli olarak destek çıkmıştır[78].

Dil

Besim Atalay başlangıçtan itibaren Öztürkçecilik akımı içerisinde yer alan dilcilerdendir. Ona göre her millet yabancı lisanlardan kelimeler alabilir. Ancak bu kelimeler ihtiyaç duyulan kelimeler olmalı, dildeki boşluğu doldurmalı ve aynı zamanda girdikleri dilin bünyesine uygun olup hazmedilmelidirler[79].

Atalay'ın meclisteki görüşmelerde dahi dil meselelerinde çok hassas davrandığı görülmektedir. O, bu konudaki kararlığını daha

72 Zabıt Ceridesi, C.X, s. 223; Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C. I, Ankara–1925, s. 177; Düstur, 3. Tertip, C. II, İstanbul–1929, s. 141.

73 Zabıt Ceridesi, C. XV. s. 199.

74 Zabıt Ceridesi, C. XV, s. 199; C. XXII, s. 329, C. V, s. 105–107.

75 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 359–360; C. V, s. 105–107, C. XXVIII, s. 162.

76 Zabıt Ceridesi, C. XXII, s. 427–430, 444–445.

77 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 537.

78 Zabıt Ceridesi, C. XV, s. 199; C. XIX, s. 518.

79 Zabıt Ceridesi, C. XX, s. 548–549.

meclisin açıldığı ilk günlerde ortaya koymuştur. 9 Mayıs 1920 tarihinde yapmış olduğu bir konuşmada şunları söyler:

"Arkadaşlarım, hepiniz bilirsiniz ki bizim dilimiz hele elimizdeki çorba dil dünyanın hiçbir yerinde, bir zamanında, hiçbir anında gelmiş, görülmüş şeylerden değildir... Herhangi bir kelime ve terkip bizim lisanımıza girdi mi kendi hususiyetini, kendi kavâidini muhafaza eder, durur, aldırılmaz. Avam lisanı arasında istimâl edilen kelimeleri toplayarak millî bir kamus teşkil edersek şüphesiz ki medeni ve asri bir millet olduğumuzu göstermiş oluruz"[80].

Biz Besim Atalay'ın sık sık mebusların konuşmalarına ve kanun tekliflerinde kullanılan dile sözlü olarak ya da verdiği takrirlerle müdahale ettiğini ve Türkçe kelimelerin kullanılması ikazında bulunduğunu görüyoruz. Bazen bu uyarılar dikkate alınıp kanun tekliflerinin dilinin düzeltilerek meclise geldiği oluyordu[81]. Onun ayrıca halkın anlayabileceği lisanla gazete çıkarılmasına dair bir de kanun teklifi vardır[82].

Maliye

Besim Atalay'ın maliye politikasının gelirleri artırma ve giderleri azaltmaya yönelik olduğu görülür. Ancak bu yapılırken fakiri koruma ve zenginlerden daha fazla vergi alma çabası içerisindedir[83].

İstanbul'u üretici değil tüketici olarak değerlendiren Atalay'ın İstanbul Avans-Kanunları'na sürekli olarak muhalefet ettiğini görüyoruz. Bu yüzden İstanbul'dan Anadolu'ya gelerek görev alanlara tahsisat ayrılmasını da pek hoş karşılamaz[84]. O mali konularda tasarruftan yana olduğu için evkaf arazilerinin aşarının Maliye Vekâleti tarafından toplanmasına dair bir kanun teklifi vermiş[85], emeklilere maaş ödemeyerek boş arazileri işlettirmek taraftarı olmuş[86], hatta

80 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 243-244.

81 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 22; C. XVIII, s. 95, 321; C. II, s. 433; C. XXI, s. 120, 121; C. XXVII, s. 147, C. V, s. 100.

82 Zabıt Ceridesi, C.V. s. 279.

83 Zabıt Ceridesi, C. XX, s. 10.

84 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 193-194, C. XXV, s. 246-247; C. XXVII, s. 296-297, (Besim Atalay'ın İstanbul'a soğuk bakan bu tepkici yaklaşımı haklı bulmak mümkün değildir. Muhakkak ki ülkemizin en ücra köşesine kadar her yeri bizim için büyük bir değer ve önem taşır. Kaldı ki İstanbul'daki rahat ve huzurlarını terkederek Anadolu'ya gelen vatanseverleri ülkenin asalakları imiş gibi telakki etmek de son derece yanlıştır. Bilakis bu davranışın takdir ve teşvik görmesi gerekirdi).

85 Gizli Zabıt Ceridesi, C. III, s. 257.

86 Zabıt Ceridesi, C. XXVI, s. 414.

ecnebi limanlarından limanlarımıza gelecek yolculardan vergi alınmasına dahi olumlu bakmıştır[87].

Ankara'daki Jandarma Zabit Mektebi'nin kapatılmasını isteyen[88], hapishanelerdeki mahkumların yol yapımı, şehir temizliği gibi işlerde çalıştırılması fikrini savunan[89] Atalay memur maaşlarına yapılan zamlara karşı çıkmakla kalmamış[90] Büyük Millet Meclisi üyelerinin tahsisatlarının artırılmasına da muhalefet etmiştir[91].

Ona göre haksız yere mal ve mülk sahibi olanlar, devlet malını gasbedenler şiddetle takip edilmeli ve bu kişiler ağır şekilde cezalandırılarak gasbettikleri mallar ellerinden alınmalıdır. Bu hususta sadece konuşmakla yetinmemiş, bir kısım takrirler ve kanun teklifleri de vermiştir[92].

Ekonomi

Besim Atalay'ın ekonomi anlayışında yabancılara imtiyaz tanımanın yeri yoktur. O, 26 Şubat 1921 tarihli bir konuşmasında verilecek ekonomik imtiyazların sakıncalarına işaret ederek Hindistan, Sudan gibi devletlerin bu yolla işgal edildiklerine dikkati çekmiştir[93].

Atalay aynı zamanda yerli üretimin korumacı bir anlayışla artırılması ve gümrük vergilerinin yükseltilerek ithalatın engellenmesinden yanadır. Ona göre savaş halinde bulunduğumuz bir dönemde lüks ve ziynet eşyalarının ithaline lüzum yoktur. Yerli ürünlerle ihtiyaçların karşılanmasına çalışılmalıdır[94].

Halıcılığın gelişebilmesi için İran halılarının ithalinin yasaklanması ve ithalatta gümrük vergilerinin artırılmasını isteyen Atalay yerli dokuma sanayinin kalkınabilmesi için memurlara yerli kumaş giydirilmesi zorunluluğunun getirilmesini teklif etmiştir. Ancak hükümet fabrikaların dokuyacağı kumaşlara müdahale etmemelidir. Böylece

87 Zabıt Ceridesi, C. XI, s. 284. (Bu teklif kanunlaşmış olup kanun metni için bkz. Kavanin Mecmuası, C. I, s. 67, Düstur, C. I, s. 154)

88 Zabıt Ceridesi, C. XVI, s. 193.

89 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 49.

90 Zabıt Ceridesi, C. XVIII, s. 497–498, 507.

91 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 261.

92 Zabıt Ceridesi, C. XX, s. 75, C. IV, s. 158, 159; C. IX, s. 130–131 (Ona göre adaletin yavaş işlemesi, hatta hiç işlememesi yolsuzlukların önünün alınmamasına sebep olmaktadır).

93 Zabıt Ceridesi, C. VIII, s. 433.

94 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 229.

halk da aydın tabakayı örnek alarak yerli kumaşa yönelebilecektir. Bu sayede Türk dokumacılığı el tezgâhlarından büyük fabrikalara yönelebilecektir[95].

O, ayrıca yerli pirinç üreticilerinin korunabilmesi için ithal pirinçten vergi almak gerektiği görüşündedir. Yerli mum sanayiini de canlandırabilmek için ithal mumdan büyük vergi almalıdır[96] Atalay, pirinç, şeker, margarin, gibi tüketim maddelerini herhalde lüks olarak değerlendirmiş olmalıdır ki, bu maddelerin tüketim vergilerinin artırılmasından yana olmuş ve hatta bu konuda iki de takrir vermiştir[97].

Atalay'ın ekonomi anlayışının üçüncü bir özelliği de yerli sanayii geliştirebilmek için ihracatta gümrük vergisinin azaltılmasıdır. Bu doğrultuda 16 Eylül 1920 tarihinde kendisi halı ve kilim ihracında uygulanacak gümrük vergisi ile ilgili olarak bir de takrir vermiştir. Onun teklifinde gümrük vergisi aşağı yukarı hükümetin teklifinin yarısı kadardır. Ancak bu teklif meclisce kabul görmemiştir[98].

Tarım ve Hayvancılık

Besim Atalay bir ziraat memleketi olan ülkemizde ziraatın ihmal edilmemesi, desteklenmesi görüşündedir. Bu yüzden cihet-i askeriyede bulunan zayıf ve hasta hayvanâtın fukara köylüye dağıtılmasına dair bir kanun teklifi vermiş ve bu teklif kanunlaşmıştır[99]. Tarımı geliştirecek her türlü teşebbüsü destekleyen Atalay'ın Mecburi Ziraat Kanunu'nun dahi lehinde bulunduğu görülmektedir[100]. O ayrıca emeklilik usulünün kaldırılarak bu kişilerin boş ve verimli arazilerde çalıştırılmaları ve üretici duruma getirilmelerinden yana bir tavır koymuştur[101].

Hayvanları çoğaltmak ve cinslerini ıslah etmek için iyi cins hayvan ithalinin lüzumlu olduğu görüşünde olan Besim Atalay bu ithalattan iki yıl müddetle gümrük vergisi alınmamasını teklif etmiştir[102]. Ancak

95 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 271, C. X, s. 430–431; C. XI, s. 19, C. XXIX, s. 134.

96 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 150.

97 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 195, 148 (Besim Atalay'ın takririnin oylanması sonucunda margarin ve muma ait bölümleri kabul edilmiştir.)

98 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 177.

99 Zabıt Ceridesi, C. XV, s. 63–64, 173–174, 184; Kavanin Mecmuası, C. I, s. 205; Düstur, C. II, s. 178.

100 Zabıt Ceridesi, C. XVIII, s. 98; C. IV, s. 482, C. XXVI, s. 371.

101 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 292.

102 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 71.

onun dışarıdan ziraat alât ve edavâtı alınmasına ise bunları kullanabilecek şahısların bulunmaması yüzünden karşı çıktığı görülür[103]. Ona göre ziraat mekteplerinde az bir nazariyat verilmeli çoğunlukla ameliyata ağırlık verilmelidir. Çünkü tarım sahasındaki hastalıkların isimlerini dahi bilmeyen, kırılan pullukları tamir edemeyen, alât ve edavâtı düzenleyemeyen ziraat memurları çoktur[104].

Yine Atalay'a göre Ziraat Bankası sık sık yapılan müdahalelerle âdeta iflas derecesine getirilmiştir. Bankayı en faydalı bir hale getirebilmek için istiklâlini tasdik etmeli ve hiçbir müdahalede bulunmamalıdır[105].

Dahiliye

Besim Atalay idarî teşkilâtta sık sık livalar oluşturulmasına karşıdır. Liva yapılan yerlerin çoğunluğunun bu ismi taşıyamayacak durumda oldukları ve isimleri büyütmekten başka bir şey yapılmadığı kanaatini taşımaktadır[106]. Bu doğrultuda Akşehir ve Hekimhan kazalarının livaya çevrilmesine karşı çıkmış olup liva yapmanın bütçeye yük getirmekten başka bir sonucu olmadığını belirtmiştir[107]. Atalay "Biz niye çalışıyoruz aylardan beri bütçede tevâzün için? Madem ki kaza teşkili ile varidat tezayüd edecekmiş boyuna kaza teşkil edelim" demektedir[108].

Besim Atalay idari teşkilatta samimi olarak sadece Aksaray Kazası'nın livaya çevrilmesine olumlu bakmıştır. O, bu şehrin Niğde ile arasındaki mevcut 2.500 metre yüksekliğindeki Hasandağı engeline dikkati çekerek buradaki dar ve sarp yolun kışın soğuk ve buzlu, yazın ise aşırı derecede sıcak olması nedeni ile yeterince kullanılmadığını ifade etmiştir. Ona göre Niğde ile irtibata geçilemediği için Aksaray'ın ticari ilişkilerinin bile büyük bir bölümü Konya iledir. Niğde'nin bütün varidatı kendisine sarfetmesi ve Aksaray'ı horlaması ayrıca bir olumsuzluk kaynağıdır[109].

103 Zabıt Ceridesi C. IX, s. 58; C. XXI, s. 209.

104 Zabıt Ceridesi, C. XXII, s. 329, C. XXI, s. 209–210.

105 Zabıt Ceridesi, C. XVII, s. 169; C. XXI, s. 210.

106 Zabıt Ceridesi, C. V, s. 100.

107 Zabıt Ceridesi, C. VIII, s. 327.

108 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 409. (Besim Atalay'ın Hekimhan kazasının livaya dönüştürülmesine dair olan teklifin aleyhinde konuşmasına rağmen kanunun kabulü yönünde oy kullandığı görülür.)

109 Zabıt Ceridesi, C. V, s. 61 (Görüşmeler sonucunda Aksaray'ın livaya çevrilmesi kanunlaşmıştır).

Atalay dahili idare taksimatında ve bu konudaki görevlendirmelerde coğrafi bütünlüklerin esas alınmasından yanadır. Devlet sadece belli başlı vilâyetleri değil bütün ülkeyi dengeli bir şekilde organize etmeli, bütün kurumlarıyla ülkenin her tarafında faaliyet göstermelidir[110].

Besim Atalay Emniyet-i Umumiye ve Jandarma Teşkilâtı'nın birleştirilmesi isteğinde bulunmuş olup bu konuda 10 Nisan 1922 tarihinde arkadaşları ile birlikte bir de takrir vermiştir. Ancak bu takrir meclisce nazar-ı itibare alınmamıştır[111].

İdareciler ve memurlarla halk arasındaki kopukluğa dikkati çeken Atalay memurun halka yaklaşmasını isterken yapılacak yolsuzlukları inceleyebilmek üzere mülkiye müfettişliği oluşturulmasını gündeme getirmiştir[112]. Ona göre dahili idarede teftişler önceden haber verilerek değil gizli yapılmalıdır. Bu takdirde teftiş edilen kurumların gerçek durumlarını gözleme imkânı bulunabilir[113].

Ulaşım ve Haberleşme

Ülkemiz açısından ulaşımın ne derece önemli olduğunun bilincinde olan Besim Atalay yolları ile ilgili bir de takrir vermiştir. Ancak bu takrir son olarak havale edildiği İktisat Encümeni'nden bir daha geri dönmemiştir[114].

Ona göre ülkemizde yeterince yol yapılmamış olması köylünün de ürününü naklederek satamamasına ve çürümeye terketmesine sebebiyet vermektedir[115].

Atalay ayrı ayrı faaliyet gösteren şimendüfer idarelerinin birleştirilmesi ve bu idarelerdeki fiyat farklarının ortadan kaldırılmasından yanadır. O günlerde şimdendüfer taşımacılığının en önemli problemi olan anafor meselesine de dikkati çekmiş ve İzmir, Aydın ve Kabasa demiryollarının da çıkarılacak kanuna tâbi olmaları yolunda bir de takrir vermiştir[116].

21 Şubat 1921 tarihli bir konuşmasında Sivas'tan Erzurum'a kadar posta işlemediğini belirten Besim Atalay posta hattının bu

110 Zabıt Ceridesi, C. XII, s. 10.
111 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 81.
112 Zabıt Ceridesi, C. XVIII. s. 453-454, 498.
113 Zabıt Ceridesi, C. XIII, s. 231-232.
114 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 196.
115 Zabıt Cerieesi, C. IX, s. 58.
116 Zabıt Ceridesi, C. XXIV, s. 421, 426, C. III, s. 412.

bölgelere de yayılmasının şart olduğunu, bu konuda harcamadan kaçınılmaması gerektiğini ilâve ederek şarkta gelişen olayları günü gününe haber almamızın önemine işaret etmiştir[117]. Posta ve telgraf ücretlerinin artırılmasına da olumlu bakan Atalay'a göre ekonomik açıdan son derece zor günler geçirmekte olduğumuz böyle bir zamanda genelde tüccar ve zenginleri etkileyecek olan bu zam uygulaması lüzumludur[118].

Dini Konular

Besim Atalay Kırşehir Mebusu Müfid Efendi'nin Hazreti Muhammed dönemini saltanat olarak ifade etmesine karşı çıkarak İslamiyet'te saltanat olmadığı fikrini savunmuştur[119].

Atalay'ın bundan tam 72 yıl önce Avrupaî bir laiklik anlayışı taşıması o günlerin şartları dikkate alınacak olursa hakikaten çok enteresandır. O, Şer'iye Vekâleti bütçesinin görüşülmesi sırasında 30 Ağustos 1922 günü yaptığı bir konuşmasında dinî kurumların devlet bünyesinden ayrılması gerektiği fikrini savunarak şunları söylemiştir:

"Ben milletin bütçesini Dârülhilâfe Medresesi, Fetvahane Emaneti, Meşihat Bütçesi anlamam. Onlar devâir-i devlet sırasında değildir. Dinî vilâyet, dinî vekâlet, dinî müesseseler ayrı olur. Bugünkü meclis 100 kuruş tahsis eder, yarınki meclis 50 kuruş. Bugünkü bir bir Şer'iye Vekili yarın başka bir fırkanın, başka bir grubun hadim-i â'malî olur. Bunları görmedik mi? Arkadaşlar, Şer'iye Vekâleti ne derseniz deyin o çok yüksek, çok kutsi ve ilâhî bir dairedir. O, devâr-i devlet sırasından çıkmalı arkadaşlar"[120].

Besim Atalay tekke ve zaviyelerin başıboş bırakılmasını kesinlikle uygun bulmamıştır. Bu yüzden bu kuruluşları denetlemek üzere bir meclis-i meşâyih oluşturulmasına dair 6 Ekim 1921 günü bir kanun teklifi verdi. Layiha Encümeni teklifi şayan-ı müzakere bulmuşsa da Şer'iye Encümeni'ne gönderilen teklif bir daha bu encümenden geri dönmemiştir[121].

Atalay'ın Sunnî ve Alevî ayrımına da olumlu bakmadığı gayet açıktır. O yolsuzlukla ve aynı zamanda dergâh babalarıyla uyumsuzluk

117 Zabıt Ceridesi, C. VIII, s. 350.
118 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 354.
119 Zabıt Ceridesi, C. XXII, s. 433.
120 Zabıt Ceridesi, C. XXII, s. 430.
121 Zabıt Ceridesi, C. XIII, s. 279.

içerisinde bulunduğu iddia edilen Hacı Bektaş Veli Dergâh-ı Şerifi'nin Nakşibendi Şeyhi Şeyh Hasan Efendi'nin suçsuz olduğu ve görevine iadesi yolunda karar veren İstida Encümeni mazbatasına* karşı çıkmış ve Bektaşiler'i kastederek üç milyon insanın da reyinin düşünülmesini istemiştir. Bu mevzuun görüşülmesi sırasında Bektaşi Tarikatı merkezindeki Nakşibendi Şeyhiliği'nin lağvini isteyen bir de takrir vermiş ancak takriri kabul edilmemiştir[122].

İnsanların tabiatında var olan bazı isteklerin (musiki, içki vs.) cebir ile, ceza ile önlenemeyeceği görüşünde olan Besim Atalay'a göre insanın zevk ve eğlenceye de tabii olarak ihtiyacı vardır. Ona göre çalışan insan mutlaka haftada bir gün dinlenmelidir. Medeni milletlerde olduğu gibi bizim de haftanın bir günü yevm-i mahsusumuz olmalıdır[123].

Evkaf

Besim Atalay vakıfların işleyişinden şikayetçi idi. Ona göre evkaf teftişe muhtaç vaziyettedir. Bu yüzden vakıfları teftiş için mebus görevlendirilmesini uygun bulmuştur[124].

Atalay'a göre Türkiye'deki vakıfların çoğunluğunun hukukiliği şüphelidir. Vakıf arazilerinin önemli bir kısmının söz konusu vakıflara ait olduğuna dair sahih belgeler de yoktur. Ekonomik dar boğazda bulunduğumuz böyle bir zamanda vakıf emlâkinin gelirlerinin mütevelli heyetleri tarafından keyfi kullanımına müsaade edilmemelidir. Hiçbir iş görmeyen insanların vakıf gelirlerinden yiyerek ceplerini doldurmalarına göz yumulması son derece yanlıştır.

O şöyle demektedir: "Konya'da Celâl Evkâfı'nı göz önüne alalım. Acaba Piri Mehmet Paşa onları alnının teriyle mi kazandı?/./

* Önceleri İran hizmetinde iken daha sonra Osmanlı hizmetine geçen Şeyh Hasan Efendi 1334 senesinde son teşekkül eden Meclis-i Meşayih âzalığına tayin edilmiş olup, aynı sene içinde uhdesine Hacı Bektaş Veli Dergâh-ı Şerif'inin Nakşibendi şeyhliği verilmiştir. Babalarla anlaşmazlık içerisinde bulunan Şeyh Hasan Efendi'nin dergâha ait parayı alıp Ürgüp'de harcadığı, dergâh parasını uhdesine geçirdiği iddia edilmiştir. Hasan Efendi 1337 senesinde dergâh babalarıyla adem-i imtizac ve aheng-i dergâhı ihlâl ettiği gerekçesiyle Şer'iye Vekâleti Celilesi'nin Kırşehir Mutasarrıflığı vasıtasıyla bir sureti de kendisine gönderilen tebliğ ile azledildiği bildirildi. İstida Encümeni Hasan Efendi'nin 2 Nisan 1338 (1922) tarihinde gönderilen arzuhali üzerine yaptığı incelemede Şeyh Hasan'ın cürüm teşkil edecek bir suçunun bulunmadığını tesbit ile vazifesinin iadesi gerektiğine karar vermiştir.

122 Zabıt Ceridesi, C. XIX, s. 375 (İstida Encümeni mazbatası kabul edilerek kararın Şeyh Hasan Efendi'nin görevine iadesi için Şer'iye Vekâleti'ne havalesi kararlaştırıldı).

123 Zabıt Ceridesi, C. VIII, s, 394; C. IX, s. 295, C. IV, s. 141–142.

124 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 277.

Ahkâm-ı celile-i fıkhiye ve ahkâm-ı celile-i evkafa göre bunlar evkâf-ı gayri sahiha kabilindendir"[125].

Besim Atalay ayrıca Evkâf-ı Celâliye ve Piri Paşa vakıflarının hükümetçe idaresine dair bir de kanun teklifi vermiştir. "İnkılâb devresi yaşıyoruz, ya hissiyât-ı umimiyede veya seviye-i umumiyede veya irfan-ı umumiyede inkılâb vücuda getirmek lâzımdır"[126]. diyen Atalay'ın teklifi aynen şu şekildedir:

Madde 1: Evkâf-ı Celâliye mütevellilerinin zabt ve idare etmekte oldukları arazi Maliye Vekâleti tarafından idare olunacaktır.

Madde 2: Postnişin-i Dergâh Mevlana Çelebi Hazretleri'ne maktuan 10.000 kuruş aylık verilecektir.

Madde 3: Matbah-ı Şerif'in aylık masrafı ve dedelerin mesârif-i zaruriyeleri maliyeden verilecektir"[127].

Meclisteki müzakereler neticesinde bu teklifin evkâfın birleştirilmesi ve 1 reis ve 2 üyeden oluşacak Şura-yı Evkâf tarafından idare edilmesine dair olan kanun teklifi ile birleştirilmesi kararaştırıldı[128].

Sosyal Yardım

Besim Atalay'a göre hükümetten her zaman yardım beklemeye alışan Türk halkı sefil kalmıştır. Hükümet versin biz yiyelim anlayışı yanlıştır ve halkın kendi ayakları üzerinde durmaya alışması gerekmektedir[129].

O, fakirlere yardım edilmesini doğru bulmak ve bu konuda teşebbüslerde bulunmakla[130] birlikte eşrafın yardımdan faydalandırılmasını olumlu bulmamaktadır[131].

Atalay'ın sosyal yardımlarla ilgili olarak kanun teklifleri de verdiği görülmektedir. 6 Mayıs 1920 tarihli teklifi ile birkaç sene evvel meydana gelen yangında evleri yanmış olan Gedizliler'e kendilerine

125 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 41.
126 Zabıt Ceridesi C. XVI, s. 210.
127 Zabıt Ceridesi, C. XVI, s. 209.
128 Zabıt Ceridesi, C. XVI, s. 211 (Şura-yı Evkâf'a dair olan bu teklifin kanunlaştığı görülmektedir. Kanunun tam metni için bkz. Kavanin Mecmuası, C. I, s. 332; Düstur, C. III, s. 173).
129 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 412.
130 Zabıt Ceridesi, C. XXVIII, s. 259.
131 Zabıt Ceridesi, C. II, s. 184.

ev yapabilecek kadar keresteyi ücretsiz olarak kesmelerine izin verilmesini istemiştir[132].

Mecliste bu konu ile ilgili yapılan görüşmeler neticesinde harap olan binaların inşaası için ahalinin ihtiyacı olan kerestenin civar ormanlardan ücretsiz olarak kesilmesi esas itibariyle kabul edilmiş olup ne kadar keresteye ihtiyaç duyulduğunun Heyet-i İcraiye'ce tesbiti ile orman memurlarının gösterecekleri ağaçların kesilmesinin sağlanması şartıyla kanun Heyet-i Vekile'ye havale edilmiştir[133].

Besim Atalay'ın sosyal yardımlarla ilgili bir başka kanun teklifi de 1908'den beri Kütahya'dan mebus seçilen ancak son zamanlarda felç inmesi nedeniyle mağdur durumda bulunan Haydar Bey'e Hıdemât-ı Vataniye tertibinden maaş verilmesi ile ilgilidir. Ancak 8 Nisan 1923 günü Layiha Encümeni'ne havale edilen teklif bir daha encümenden geri dönmemiştir[134].

Atalay'ın sosyal yardımların yerel yönetimlerce mi yoksa devletçe mi yapılması gerektiği konusunda kesin bir fikri mevcut olmadığı ve çelişkili ifadeler kullandığı görülmektedir. 3 Ağustos 1920 tarihinde yaptığı bir konuşmasında Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi'nin kaldırılmasını isteyerek bu işlerin belediyelere ve halka bırakılmasını isteyen[135] Atalay 22 Eylül 1922 tarihli bir başka konuşmasında ise muhtaç asker ailelerinin iaşelerinin köylere ve belediyelere yüklenmesine karşı çıkmış, köylüye haddinden fazla yüklenildiğini, belediyelerin de normal görevlerini dahi yapamaz durumda olduklarını ifade etmiştir[136].

Cumhuriyetçilik

Besim Atalay'ın tâ 24 Şubat 1921 tarihinde yaptığı bir konuşmada Cumhuriyetçiliğin izlerini bulmak mümkündür. O Şehzade Albdülmecid Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunduğu bir mektubun* görüşülmesi sırasında söz alarak bu zamana kadar

132 Zabıt Ceridesi, C I, s. 67.
133 Zabıt Ceridesi, C. I, s. 353.
134 Zabıt Ceridesi, C. XXVIII, s. 435.
135 Zabıt Ceridesi, C. III, s. 88-92.
136 Zabıt Ceridesi, C. XII, s. 272, 276.

* Şehzade Abdülmecid mektubunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne "Meclis-i Kebir-i Milli" şeklinde hitab ederek meclise selâmlarını göndermekte ve bazı muvaffakiyetlerden dolayı tebriklerini sunmakta idi.

şehzadelere, veliahtlara, padişahlara ümit bağlandığını fakat sonucun daima hüsran olduğunu hatırlatarak milletin istiklâlini de, istihlâsını da şahıslarda değil kendi azim ve iradesinde aramak gerektiğini belirterek şöyle konuştu:

"Son hadis olan vakayi üzerine millet hakimiyeti eline aldı, kan döktü, dökülüyor ve dökecektir. İstihsâl etmiş olduğumuz hakimiyeti velevki yüksek olsun bir şahsa vermek, bir şahsın eline vermek taraftarı değilim. Onlar senelerden beri bin türlü yokluk içinde yuvarlanan bu milletin ne vakit imdadına koşmuşlardır ve ne vakit hatırını sormuşlardır? Bugün muvaffakiyet** görünce bizi soruyorlar ve bir menfaat istihsali için bizi yokluyorlar."[137]

Demokrasi

Besim Atalay seçme yaşının 19'a indirilmesinden yana idi. Ona göre o günün şartlarında gençlerimizin çoğu asker olduğu için 21 yaşında pek az seçmen bulunabilecektir. Madem ki 19–20 yaşında olan bir kişi memur olabiliyor, onları memuriyete atamakta bir sakınca görülmüyor. O halde niçin seçme hakkı vermekte bir mahzur olsun?[138]

Besim Atalay tâ 1923'lerde iki dereceli seçime karşı çıkarak gerçek manada millet iradesinin tek dereceli seçimle gerçekleşebileceği fikrini savunmuştur. O, intihâb-ı Mebusan Kanunu'nun görüşülmesi sırasında 3 Nisan günü yaptığı bir konuşmada şunları söylemektedir:

"Arkadaşlar–Millet rüşd-i siyasisini isbat etmiştir–diyoruz ve böyledir. Çünkü emsal-i adidesiyle memleket siyasi rüştünü isbat ve ityân etmiştir ve böyle olmakla beraber milleti vesâyet tahtında bulundurmak demek olan müntehib-i sâni usulü kat'iyyen doğru değildir. Kat'iyyen muvafık değildir. Memleket ve millet doğrudan doğruya reyini, hangi zar üzerine, kim üzerine tesbit edecekse ona vermelidir. Her şeyde vekâlet caiz değildir"[139].

Onun bu fikirleri gerçek demokrasi kıvılcımları olarak değerlendirebilir.

** Birinci İnönü Zaferi ve Londra Konferansı'na çağrılmamız.

137 Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 523.

138 Zabıt Ceridesi, C. XIV, s. 75 (Atalay seçme yaşının 19 olmasını isteyen bir de takrir vermiş ancak bu takriri meclisce kabul edilmemiştir. Bu konuda seçmen yaşının 18 olmasını isteyen Ragıp Bey'in teklifi kabul edilmiştir.)

139 Zabıt Ceridesi, C. XXVII, s. 340 (Atalay bu konuda bir de takrir vermiş ancak takriri meclisce kabul edilmemiştir).

İnkılapçılık

Besim Atalay'ın sonradan Atatürk İnkılâpları'na konu olacak meseleleri de tâ 1920'lerde cesaretle tartışma konusu yapabildiği görülmektedir. O, 26 Mart 1921 tarihinde kadın kıyafeti ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"İstanbul'un tesettürü altını örter, üstünü açar. Anadolu da altını açar, tek gözle nişan alacak gibi üstünü örter. Bunun biz ortasını bulalım. Erzurum ve havalisinde çarşaflıklar dokunur. Erzurum'da, Trabzon'da, dokunan çarşafları istimâl edip, diğerlerinin men'-i ithali lazımdır. Efendiler! Biz tango yetiştirmek zamanında değiliz. Ev anası yetiştirecek zamandayız"[140].

Atalay 28 Mart 1921 tarihli bir konuşmasında da şapka meselesini gündeme getirmiştir. O, Türk Milleti'nin Orta-Asya'dan itibaren pek çok serpuş değiştirildiğine işaret ederek şöyle demektedir:

"Orta Asya'da koyun derisinden mamul bir şey giyilir ve biz de koyun derisinden mamul bir şey giyiyorduk Onu terkettik. Arakiye* namı verilen bir şey kabul ettik. Onun üzerine sarık sardık. Sonra yünden külahlar üzerine börekler sardık. Yani eski dedelerimizin mezarında gördüğümüz börekleri giydik. Ondan sonra tanzimat zamanında Sultan Mahmud-ı Adlî fetvasını da alarak şems-i siper denilen bir nevi fesimsi bir şey giydi... Bir zaman geldi ki, Anadolu'da püskül zaittir dediler, bir Püskülsüzler Cemiyeti zuhur etti. Bunlar püskülü attılar. Bu gibi şeyler tuhaftır bu gibi adetleri yıkmak için cepheden hücum etmeyelim... Bugün de fesi atarız, yerine belki bir bir başka şey kabul ederiz. Fakat resmen kabul etmeyelim. Resmen kabul edersek karşımızda muhalefet görürüz[141].

Besim Atalay 11 Kasım 1922 tarihli bir konuşmasında da ülkedeki saat kargaşasına değinerek "Arkadaşlar, dikkat edersek göreceğiz ki memleketimizde beş türlü saat vardır. Bilmem biz bunun hangisi ile amel edeceğiz? Zevali saat bir, ezani saat iki, yaz saati üç, kış saati dört, günü 24 saat üzerinden hesap eden bir saat daha var..."[142]

---

140 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 257.

* Arakiye: Kavuğun ve daha sonra fesin altına giyilen takkenin adıydı. Arak, Arapça terdir. Bu itibarla arakiye ter alan, ter toplayan demektir. Sonraları yalnız derviş serpuşu manasında kullanılmıştır.

141 Zabıt Ceridesi, C. IX, s. 257.

142 Zabıt Ceridesi, C. XXIV, s. 455.

Halkçılık

Konuşmalarında sık sık halkçı olduğunu tekrar eden Besim Atalay'ın halkçılığı bilhassa köycülük olarak değerlendirilebilir. Nüfusumuzun % 90'ının köylerde oturduğu bir dönemde bu yaklaşım doğru görülebilir. O, ağnam ve aşar gibi vergilerle köylünün ezilmesi yerine zengin ve tüccarlardan vergi alınarak durumun dengelenmesinden yanadır[143]. Bu konuda yapmış olduğu konuşmalardan birkaç örnek verelim:

23 Eylül 1920; "Eğer hazinenin açığını kapatmak istiyorsak köylüye değil, çarıklı ahaliye değil, sana bana yüklensin, lüks eşyasına, ziynet eşyasına zam etsin."[144]

18 Eylül 1921; "Sen vergi alacaksan zengin halktan, mutasarrıf halktan al. Kıravat takandan, yüksek kundura giyenden, elinde bastonla gezen kadınlardan vergi al. Fayton arabasından al. Fakat köylüden birşey alamazsın"[145].

12 Eylül 1922: "Köylüye on para yükletemeyeceğiz ve yükletmek imkânı yoktur./. / Maliye Vekili sırtını aşara dayadı. Rica ederim bugün ahval-i hevâiyeyi de gözönünden kaçırmayınız. Arkadaşlar, menâbii köylünün sırtında bulmanın imkânı yoktur. Garptan istikraz imkânsızdır, şarktan hâkezâ."[146].

Atalay geniş kitleleri ilgilendiren ana tüketim maddelerine vergi zammı uygulanmasına sürekli olarak karşı çıkmıştır. Ona göre tuz, ekmek gibi ana ihtiyaç maddelerine vergi koyarak bir ülkenin iktisadı düzeltilemez. Ekonominin düzeltilebilmesi için sanayimizin geliştirilmesi gerekmektedir[147]. Onun memur maaş artışlarına da olumlu bakmadığı ve bu artışlarla fakir halka daha fazla vergi yüklenerek ezilmelerine sebep olunacağı hükmüne vardığı görülür[148].

Besim Atalay'ın Hazine-i Hassa mülküne karşı çıkarak bu arazilerin köylüye verilmesi ve satılması görüşünde olduğu dikkati çekmektedir. Onun tâ 1920'lerde saltanat mülki aleyhinde bulunabilmesi hakikaten enteresandır[149].

---

143 Zabıt Ceridesi, C IV, s. 232.

144 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 307.

145 Zabıt Ceridesi, C. XII, s. 249.

146 Gizli Celse Zabıtları, C. III, s. 219.

147 Zabıt Ceridesi, C. XII, s. 249; C. IV, s. 307.

148 Zabıt Ceridesi, C. XVIII, s. 498.

149 Zabıt Ceridesi, C. V, s. 268 (Görüşmeler sonucunda Hazine-i Hassa'ya ait bulunan emlâk ve arazinin tasarruf edilmesine dair bir kanun çıkarılmıştır. Kanun metni için bkz. Kavanin Mecmuası, C. I, s. 50; Düstur, C. I, s. 85).

Atalay'ın halkçılığının bir diğer yönü de işçi taraftarı olmasıdır. O, ülkemizde amele derneği (işçi sendikası) kurulmasından yana olmuştur[150]. Kömür tozlarının ücretsiz olarak kömür işlerinde çalışan ameleye verilmesine dair olan kanun teklifinin de lehinde bulunarak çıkardığı kömürün kıymetsiz bir kalıntısı olan tozunun işçiden esirgenmemesini istemiştir[151].

Yerel Yönetimler

Besim Atalay'a göre yerel yönetimler etkili kılınmalı ve halka inilmelidir. Halka dayanmayan, halka önem vermeyen yönetimler başarılı olamaz. Hükümet ile halk arasındaki açıklık kapatılmalıdır. Bu yapılmadıkça problemler çözülemez[152]. Yerel yönetimlerde halkı seven ve memleket için titreyen meclis-i umumi azaları intihab edilmesinin sorunların çözülmesinde etkili olabileceği kanaatinde olan Atalay[153] muhasebe-i hususiyelerle ilgili olarak bir de kanun teklifi vermiştir[154].

O, 11 Haziran 1922 tarihli bir konuşmasına yerel yönetimlerle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Jandarma Teşkilâtı'na*, Polis Teşkilâtı'na bu toprak üzerinde lüzum yoktur. Bırakın bu halkı kendi haline rica ederim. Bırakın kendi kendisini idare etsin. Demeli ki şu mıntıkanın asayişi de sana ait, maarifi de yolu da sana ait. Düşün ne idi o geçen günler! Buranın ormanı sana ait o ormanı muhafaza edin diyorlardı. O orman, o köprü muhafaza ediliyordu. Biz bu teşkilâta başladık nezâretler teşkil ettik yıkıldık, yıkıldık, yıkıldık."[155]

---

150 Zabıt Ceridesi, C. X, s. 211–212 (Bu konudaki kanun teklifi meclisce kabul edilerek kanunlaşmıştır).

151 Zabıt Ceridesi C. X, s. 28 (Teklif 28 Nisan 1921 tarihinde meclisce kabul edilerek kanunlaşmıştır. Kanun metni için bkz. Kavanin Mecmuası, C. I, s. 122; Düstur, C. II, s. 24).

152 Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 537.

153 Zabıt Ceridesi, C. XVI, s. 171.

154 Zabıt Ceridesi, C. XVI, s. 56–58.

* Oysa aynı Besim Atalay 27 Şubat ve 3 Şubat 1923 tarihli konuşmalarında jandarma teşkilâtının ne kadar lüzumlu ve gerekli bir müessese olduğunu teferruatıyla anlatarak jandarma tahsisâtlarının artırılmasını özellikle istemektedir. (Bkz. Zabıt Ceridesi, C. VIII, s. 484–485; C. XXVII, s. 145–147).

155 Zabıt Ceridesi, C. XX, s. 357.

Ona göre Memâlik-i Müstahlasa'daki soygun ve gasplar da yerel yönetimlerin etkili kılınamamasından kaynaklanmıştır. Kontrol yerli heyetlere, belediye heyetlerine, meclis-i idarelere bırakılmış olsa idi bu durumlarla karşılaşılmayacaktı[156].

156 Zabıt Ceridesi, C. XXV, s. 75-76.